

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN ULUSLARARASI TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİ YÖNÜNDEKİ ÇABALARI VE İKTİSADİ KALKINMA

Prof. Dr. Osman Zekayi ORHAN

Beykent Üniversitesi
osmanzekaiorhan@beykent.edu.tr

Dr. İlhan GÜLLÜ

Beykent Üniversitesi
ilhangullu@beykent.edu.tr

Öz

Az gelişmişlik, yarım yüzyılı aşan bir süreden beri dünyanın önemli sorunlarından biri olarak kabul edilmiş olmasına rağmen deneyimler, bunu önlemeye yönelik çabaların yetersiz, uygulanan politikaların çoğu kez sonuçsuz kaldığını göstermektedir. Özellikle 80'li yıllardan bu yana yaşanan küreselleşme süreci ülkelere, dünya ticaretine katılmak suretiyle iktisadi refah seviyelerini yükseltme imkanı sağlamakta ve bu yönde Dünya Ticaret Örgütü'ne önemli roller sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kalkınma, Uluslararası Ticaret, Dünya Ticaret Örgütü

WORLD TRADE ORGANIZATION'S EFFORTS ABOUT IMPROVING OF INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Under development has been on of the most important problems for a period more then a half century although some experiments has shown that the efforts to prevent it is madequate and the enforced policies are mostly in conclusive. Globalization period, which has been lived especially since the 80's, has provided the opportunity to raise the level of high living for countries with the condition of world trade participation. And also it offers important rolls to World Trade Organization.

Keywords: Development, International Trade, World Trade Organization (WTO)

1. GİRİŞ

Fakirlik unsuru olarak ele alınan düşük gelir seviyesi, bireylerin yetersiz beslenmeleri, çevresel bozulma gibi konular günümüzde dünyanın çözülmesi gereken öncelikli sorunlardandır. İnsanlık, elverişli çevre şartlarında iktisadi zenginliğin ve sosyal refahın paylaşılması gibi konularda bir araya gelebilecek iken günümüzde dünya nüfusunun önemli bir bölümü olumsuz yöndeki sosyo-ekonomik ve çevresel gelişmeler kısıncında bocalamaktadır.

Son 50 yıl içinde dünyada GSMH iki kat artarken, gelir dağılımındaki eşitsizlik üç katına çıkmıştır. Yirmibirinci yüzyılın ilk çeyreğinde dünya ticareti Kuzey

Amerika, Avrupa ve de Uzakdoğu gibi ana merkezlerde toplanmış, uluslararası kuruluşların sağladıkları sermaye desteği ülkeleri az gelişmişlik sürecinden kurtaramamış, Kuzey-Güney arasındaki kalkınmışlık farkı ortadan kaldırılamamıştır. ABD, AB ve Japonya dünya nüfusunun % 15'ini oluşturmalarına karşın, dünya gelirlerinden aldıkları pay % 80'den fazladır. Dünyada 1 milyar 200 milyon kişi günde 1 dolardan az bir parayla yaşarken, en zengin yedi kişinin serveti toplam 650 milyon kişinin yaşadığı 49 ülkenin GSYİH'sına karşılık gelmektedir (UNDP, 2008) Söz konusu servet dağılımı, fakirlerin yaşadığı "Güney'i" uzun bir süre zenginlerin yaşadığı "Kuzey'in" güç odaklarına mahkûm etmiştir. Bununla birlikte, günümüzde fakirliğin getirdiği önlenemeyen bulaşıcı hastalıklar, çevreyle ilgili bozulma, terörizm gibi sorunların küresel nitelikte olup sınır tanımaması, zenginleri de fakirlerle aynı kaderi paylaşmaya sürüklemiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) araştırmalarına göre, eğer dünyadaki kalkınma hızı mevcut seviyesinde devam ederse, açlığın ortadan kalkmış olması için 130 yıl beklemek gerekecektir.

Az gelişmişlik, 20. yüzyılda kendisine rol biçilen aktörlerin iktisadi politikalarında İkinci Dünya Savaşı sonrasında beri çözülmesi gereken öncelikli sorun olarak yer etmiş olmasına rağmen, kalkınmanın çelişkili yüzü günümüz dünyasının bir gerçeği olmaya devam etmektedir. Özellikle çok uluslu şirketlerin ve hükümetlerin iktisadi kalkınma sürecinde izlemiş oldukları politikalar, özellikle küreselleşme sürecinde uluslararası ticarete, dolayısıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne (GATT) önemli işlevler yüklemiştir. Bu makalede DTÖ'nün, uluslararası ticaretin geliştirilmesine yönelik çabalarının iktisadi kalkınma sürecine nasıl etki ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

2. İKTİSADİ KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Rostow'a göre, bütün toplumların geçirmek durumunda oldukları iktisadi kalkınma süreci tüketim toplumuna dönüşme aşamasıyla son bulmakta, dolayısıyla çevresel endişelere yer vermemekteydi (Rostow, 1962;96). Önceleri kişi başına düşen gelir seviyesi ile ifade edilen iktisadi kalkınma kavramı, 1960'lardan sonra çevre kirliliğine ilişkin endişeleri de içermeye başlamıştır. İktisadi kalkınmanın sürdürülebilmesinin sosyal ve çevresel boyutunun ihmal edilerek sağlanamayacağı bugüne kadar hazırlanan pek çok raporla ortaya konmuştur.

2.1. Tanım

İktisadi büyüme sanayi devrimi öncesinde, tarımsal üretimdeki artışı ifade ediyordu. Ancak ülkelerin iktisadi refah düzeylerinin uzun vadede kişi başına düşen büyümeye bağlı olarak ölçülmesi, demografik faktörün üretimi dengeleyen bir unsur olarak görülmesine neden olmuştur. Bu durum biri, sanayileşme sonrası ortaya çıkan kirliliğin giderilmesi ve diğeri, pek çok gelişmekte olan ülkede görülen nüfus patlamasının önüne geçilmesi şeklinde olmak üzere çevre korumaya yönelik iki ayrı stratejinin gelişmesine yol açmıştır.

Kalkınma geniş anlamda, “sosyal, ekonomik ve politik açıdan bir toplumun yapısında geçirmekte olduğu değişim” olarak tanımlanabilir. İktisadi açıdan ele alındığında ise büyüme kavramı ile yakınlık arz etmektedir. “Gerçekte kalkınma ve büyüme kavramlarını ayırmak mümkün değildir, çünkü iktisadi büyüme olmadan kalkınma olamayacağı gibi, kalkınmasız bir büyüme de süreklilik göstermeyecektir” (Furtado Celso, 1970;16). İktisadi büyüme, kişi başına düşen milli gelirin ve üretimin artışı olarak da tanımlanabilir (Kindleberger, 1965;3). İktisadi büyüme, sistemdeki yapısal değişiklikler sonucu oluşabilen ekonomik iyileşmelerin de eşliğinde gerçekleşen, basit ya da karmaşık bir iktisadi birimin boyutundaki sürekli artıştır (Perroux François, 1966;239). Diğer bir ifadeyle iktisadi gelişme “farklı gelişmişlik düzeyleri arasında üretim faktörlerinin elverdiği ölçüde iyiye doğru bir geçiş” olarak ifade edilebilir (Samuelson, 1982;437). İktisadi kalkınma ise bir toplumun, sosyal ve zihinsel olarak geçirdiği, reel üretiminin sürekli bir biçimde imkân verecek değişmelerin bileşimi olarak tanımlanabilir (Perroux, 1965;155). Bir ekonomide üretim fonksiyonundaki değişmelerin sonucu olan iktisadi gelişme talebin yapısını değiştirmek suretiyle yapısal değişimi, yani iktisadi kalkınmayı sağlamaktadır.

Daha sonraki yaklaşımlarda ise iktisadi kalkınmanın, büyüme yanında pek çok ölçütü de içerdiği ele alınmış dolayısıyla ekonomik büyümenin tek başına kalkınmanın küçük bir boyutunu ortaya koyacağı vurgulanmıştır (Berr ve Harribey, 2005;14).

İktisat teorilerinden biri büyümeyi “insan davranışını etkilediği ölçüde, sadece doğal kaynaklarla ilgilenmek” şeklinde tanımlamaktadır (Lewis,1962;15).

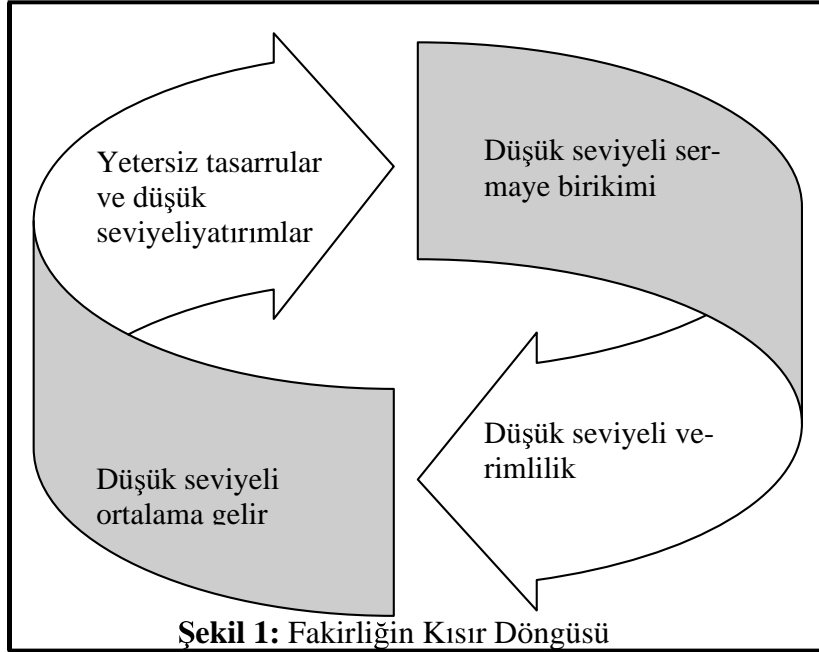
Birleşmiş Milletler bünyesindeki, kalkınma ve çevre konusunda kurulmuş bulunan komisyonunun (UNDP) 1987 yılında yayınlanan Brundtland raporunda sürdürülebilir kalkınma, « gelecekte nesillerin refahını riske atmadan, mevcut ihtiyaçların giderilmesi» şeklinde tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, çevreyle ilgili, ekonomik, mekânsal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır.

2.2. Fakirliğin Kısır Döngüsü

Yve Lacoste tarafından 1970 yılı kişi başına düşen GSMH verilerine dayanarak dünya coğrafyası sosyo-ekonomik açıdan bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştu. Daha ziyade üçüncü dünya diye tabir edilen ülkeler grubunun iktisadi kalkınma sürecinde karşılaştıkları sorunları ortaya koymaya yönelik bu diyagramda Kuveyt, İsviçre, İsveç, ABD, Almanya, Kanada, Fransa gibi ülkeler 8000 ile 13000 dolar arasında değişen kişi başına GSMH ile en yukarılarda yer alırken Bangladeş, Çin, Hindistan, Afrika, Ortadoğu, Orta ve Güney Amerika ülkelerinden oluşan büyük bir nüfus kitlesinin kişi başına düşen GSMH’sı 2000 doların altında seyrediyordu

(Lacoste, 1981;58) 1970’li yıllardan günümüze, bazı ülkeler ortaya koydukları hamlelerle kişi başına düşen GSMH artışında başarı örneği sergilediler. Günümüzde dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olan Japonya’yı, yoğun nüfuslarına rağmen Çin ve Hindistan’ın sergilediği gelişmeyi, sonradan sanayileşen ülkeler olarak da anılan bazı Uzakdoğu ülkelerini bu duruma örnek göstermemiz mümkündür. Şüphesiz ki bu süre içerisinde sosyo-ekonomik açıdan kullanılan gelişmişlik ölçütlerinin sayısı da artmıştır. Ancak UNDP raporlarının ortaya koyduğu gelişmişlik tablosuna göre, sadece 1970’li yıllardaki gelişmişlik ölçütlerini dikkate alsak dahi dünya nüfusunun büyük bölümünün fakirliğin kısırcından kurtulamadığı, bir gerçektir.

Bireylerin gelir seviyesindeki artış, artan tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesi sonucu, sermaye birikimini dolayısıyla da verimliliği artırmakla beraber gelirin kullanımı hem bireyler hem de ülkeler açısından aynı nitelikte olmamaktadır. Az gelişmiş ülkeler, içinde buldukları sosyo-kültürel yapı nedeniyle üretim faktörlerinin kullanımında birtakım sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Aşağıdaki şekilde (Şekil 1) de görüldüğü gibi üretim araçlarını uygun şekilde kullanamayan ülkeler, iktisadi faaliyetlerini kısır döngü içerisinde devam ettirmektedirler.

Kaynak : Samuelson Nordhaus, 2005 s.587.

Ortalama gelir seviyesinin düşük olması, yatırımlara yöneltmesi gereken tasarrufların da düşük seviyede olması sonucunu doğurmakta, dolayısıyla kalkınmayı sağlayacak sermaye birikiminin olmaması iktisadi faaliyetlerde verimliliği azaltmaktadır.

Sermaye birikiminin, teknik gelişmelerin ve insan niteliğindeki iyileşmelerin bir sonucu olan verimliliğin artması, yatırımların niteliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.¹Teknik gelişmeler sağlanması durumunda üretim faktörlerindeki yokuşun üzerine çıkılabilmekte, sağlanamaması halinde ise verimlilik düşmektedir (Furtado Celso, 1989;16). Teknoloji ile desteklenemediğinden ve ilerlemenin yavaşlığından dolayı az gelişmiş ülkelerde sermayenin verimliliği düşük olmaktadır (Lewis, 1971;212). Bu durumda ise, üretim kapasitesinin büyük bölümü toplumun zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmakta ve gelir dağılımı dengesiz olmaktadır. Üretimde verimlilik, toplumun çok küçük bir kesimi tarafından sağlanmasına rağmen toplumsal talebin büyük bir bölümü sanayi ve hizmetler gibi, tarım dışı ürünlere yönelmekte dolayısıyla sermaye birikimi dış kaynaklı bir faaliyetin varlığını zorunlu kılmaktadır. Verimliliğin düşük, ve gelir kaynaklarının sınırlı olması toplumun neredeyse tamamına yakın bir kısmının değişim ekonomisinin dışında kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir üretimi gerçekleştirmelerini zorlaştırmaktadır.

Sermaye birikiminin yetersizliği, yeni makine ve teknoloji alımının yapılamaması, üretimin hızlı büyümesine engel olmaktadır. Böylece düşük verimlilik seviyesi, gelirlerin de az olmasına yol açmaktadır.

2. 3. İktisadi Gelişmede Dış Ticaretin Yeri

Dış ticaretin ulusal gelirdeki payı bir ekonominin büyüklüğü hakkında fikir vermektedir. Genel olarak, hacmi küçük olan ekonomilerde dış ticaret ulusal gelirin büyük bölümünü oluşturmaktadır (Perroux, 1972;129). Ekonominin sektörlerini doğrudan etkileyen dış ticaret, büyük ekonomilerden ziyade küçük ekonomiler için avantaj oluşturmaktadır. Dış ticaret;

-uzmanlaşma ve pazarın büyümesi sayesinde iktisadi verimliliğin artmasını sağlamakta,

-sektörler arasındaki dönüşümü uyararak bir motor görevi yapmakta,

-ülkeye teknoloji girişi sağlamaktadır (Furtado, 1976;178).

İngiltere ve İsviçre gibi çok sayıda ülkenin, iktisadi büyümelerini dış ticaret üzerine kurdukları bir gerçektir. 1820’de İngiltere’deki pamuk üretiminin yaklaşık % 60’ı dış pazarlara yönelikti (Rostow, 1962;64). Aynı şekilde, İngiltere’de ticari kapitalizmi sanayi kapitalizmi takip etmiş olması dolayısıyla ticaret

¹ Perroux, teknolojik gelişmenin tek başına, işgücü verimliliğinin fiziki artışını sağlayacağını, ancak net yatırımların olmaması durumunda söz konusu verimlilik artışının göreceli olacağını belirtmektedir.

sektörü sanayi sektörünün gelişmesinin ve de sermaye yatırımlarının kaynağı olarak görülebilir. Dış ticaretin ekonomi üzerindeki rolünü göstermesi bakımından Japonya iyi bir örnektir. Japonya, uluslararası ticaretin rolü sayesinde yabancı teknolojilerin sergilendiği bir ülke olarak kimya ürünlerinde olduğu gibi, sanayi dallarının çoğu Avrupalı ve Amerikalı firmaların işbirliği ile gerçekleştirilmiştir (Perroux, 1972;133).

Güneydoğu Asya ülkelerinde de hızlı büyüme ihracatın artışıyla olmuştur. Bu ülkeler 1963-1984 döneminde yıllık ortalama % 15,2 oranında büyüme kaydetmişlerdir. “Birbirine bağlı birçok nedenden dolayı ihracatın gelişmesi ekonomik büyümenin motoru işlevini yerine getirmektedir. İhracat, iç tüketim yoluyla üretim faktörlerine yönelik iç talebi uyarmakta, aynı zamanda üretim artışı için gerekli olan araç gereç ve ara mal ithalatının finansmanını garanti eden döviz kaynağını oluşturmaktadır” (Balassa et Williamson, 1989;15). Az gelişmiş ülkeler söz konusu olduğunda ise “dış ticaret büyük öneme sahiptir ve dış ticaretten kaynaklanan faydalar ulusal gelir üzerinde büyük etkiler yapmaktadır”(Singer, 1950; 473). Ancak, ulusal ekonomide dış ticaretin ağırlığının olması “daha ziyade az gelişmişliğin ve düşük ulusal gelirinin bir göstergesidir”(Myrdal 1958;319).

3. İKTİSADİ GELİŞMEDE ULUSLARARASI KURULUŞLARA VERİLEN ROL

1944’te varılan Bretton Woods anlaşmaları İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik düzene damgasını vurmuştu. Savaş ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçişin kurumsal çerçevesi GATT, IMF ve Dünya Bankası olmak üzere üç ana unsur üzerine inşa edilerek tanımlanmıştı. Çevre korumacılığı açısından geleneklere olduğu kadar kurumlara, kanun ve kurallara ihtiyaç vardı. Fakat çevresel sorunların, savaş sonrasında henüz bilinmemesi nedeniyle uluslararası kuruluşların tümü çevreye karşı duyarlı değildi. Küresel sorunlara karşı duyarlılık uluslararası kuruluşlardan bazılarının bu alandaki konulardan biri üzerinde yoğunlaşmalarından ibaretti. İktisadi gelişmenin çevresel boyutu üzerindeki tartışmalar 1960’lı yıllardan sonra ortaya çıkmıştı.

Tablo 1. Uluslararası Kurumların Tarihi

1944 Bretton Woods Anlaşmaları		
GATT Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)	IMF Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)	IBRD (International Bank for Reconstruction and Development)
1971 Bretton Woods Sisteminin Çöküşü		
OMC	IMF	Dünya Bankası
1986 Washington Mutabakatı		Brundtland Raporunun yayınlanması

Kaynak : Burgenmeier, 2005;32

3.1. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün Gelişimi

DTÖ, dahilinde bulunan ülkelerin ticari anlaşmaların belirli bir çerçevede pazarlıklarını yaptıkları, karşılaştıkları ticari sorunları aralarında çözebilmek amacıyla bir araya geldikleri bir örgüttür. DTÖ'nün yaptığı herşey, ülkeler arasında konuşulup görüşülen konuların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. DTÖ tarafından günümüzde sürdürülen çalışmalar ise büyük ölçüde Uruguay müzakereleri olarak adlandırılan 1986'dan 1994'e kadar devam eden çalışmalarla, GATT çerçevesinde ele alınan daha sonraki pazarlıkların sonucudur. DTÖ 2001 yılında "kalkınma için Doha Programı"nı kabul etmiş ve bu tarihten itibaren bu alandaki yeni müzakereleri gündemine almıştır (WTO; 2005). DTÖ 1998'de yani kuruluşunun ellinci yılında Cenevre'de yapılan toplantıda ikinci kez Bakanlar düzeyinde toplanmıştır. Çalışmalarını dönemler (rounds) halinde devam ettirmektedir.

Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade) uluslararası ticareti, haklar ve sorumluluklar açısından düzenleyen çok taraflı bir anlaşmadır. 1947'de çoğunluğu güney ülkelerinden oluşan 23 ülke tarafından imzalanarak 1 Ocak 1948'de de yürürlüğe girmiştir.² GATT'ın kuruluş amacı;

- gümrük vergilerini, tarife dışı engelleri ve tercihli anlaşmaları azaltarak, uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmak,

- ticarete ayırıcı uygulamalara son vermek ve karşılıklılık ilkesini uygulamak suretiyle uluslararası ticareti kolaylaştırmak olarak belirlenmişti.³ 23 kurucu üye, 45 bin kalem malın gümrük tarifinde karşılıklı taviz vermiştir. Buna göre, ticari ilişkilerin tümünde karşılıklılık ilkesi kabul edilmiş, bütün kuralların herkese eşit olarak uygulanması sağlanmıştır. Bir dizi görüşmeler ya da çok taraflı ticari müzakereler sonucunda GATT, zengin ülkeler arasında 1950'de % 25 olan ticari engelleri 2000 yılında % 3'e indirmeyi öngörmüştür. Ancak 1973'ten sonra yaşanan krizler dolayısıyla ülkeler ticari engelleri yeniden koymuşlar, hatta tekstil ürünlerine yönelik ithalatı kısıtlayıcı önlemler ve kotalar 2005 yılına kadar devam etmiştir. Buna rağmen, Brezilya, Tayvan, Güney Kore gibi ülkeler Batı ülkelerine yönelik ihracatlarında çeşitli indirimlerden yararlanmak suretiyle sanayi ürünleri ihracatını artırmışlardır. GATT bünyesine dahil olan gelişmekte olan ülkeler 1960'tan beri kayırlı ülke statüsünden yararlanmışlardır. Gelişmekte olan 95 ülke 1990 yılında uluslararası ticaretin 4/5'ini oluşturuyordu.⁴

² Söz konusu ülkeler Avustralya, Belçika, Brezilya, Birmanya, Kanada, Seylan, Şili, Çin, Küba, Çekoslovakya, Fransa, Hindistan, Lübnan, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Pakistan, Zimbabi, Suriye, Güney Afrika, İngiltere, ABD'den oluşmaktadır.

³ "Most Favoured Nation" (MFN), "Normal Trade Relations" (NTR) olmuştur.

⁴ Bu ülkeler, gelişmiş ülkelere yönelik ihracatlarında gümrük indirimlerinden yararlanıyorlar, ihracatı teşvik amacıyla gelişmiş ülkelere otomatik olarak verilmeyen bir hak olan subvansiyonlar uyguluyorlar, bununla birlikte gelişmiş ülkelere karşı korumacı bir yapı oluşturuyorlardı.

Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 1 Ocak 1995 yılında 123 üyesiyle birlikte Dünya Ticaret Örgütü (DTO)'ne dönüşmüştür. Üye sayısı 2007 yılında 150'ye ulaşan DTÖ'nün genel özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- 2/3'si gelişmekte olan ülkelerden oluşup, dünya ticaretinin 1/3'ini temsil etmektedir.

- 1/3'i gelişmiş ülkelere oluşturmaktadır ve dünya ticaretinin 2/3'sini temsil etmektedir.

- Vietnam (2007), Suudi Arabistan (2005), Kamboçya (2004), Çin (2001) ve Hırvatistan (2000) en son üye olan ülkeler grubunu oluşturmaktadır. Rusya, Sırbistan, Cezayir, İran, Sudan, Etyopya ise DTÖ'ne üye olmayan ülkelerin başlıcalarıdır. Uluslararası Para Fonu (IMF)'ndeki uygulamanın aksine her ülke bir oy hakkına sahip olup kararlar mutabakat sağlanmak suretiyle alınmaktadır.

3.2. Ticaretin Küreselleşmesinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün Rolü

Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade) 1994'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde temsil edilmekte olup söz konusu değişim, kurumun misyonuna da yansımıştır.

-DTÖ, kelimenin tam anlamıyla uluslararası bir örgüttür. GATT ise son zamanlarda kurumsallaşmaya doğru gitmekle birlikte, adından da anlaşılacağı üzere sadece bir anlaşmadan ibaretti.

-DTÖ, sanayi malları, hammaddeler, tarım ürünleri, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, uluslararası standartlar gibi dünya ticaretini ilgilendiren konuların tümünü düzenlemeyi amaç edinmiştir. GATT'ın faaliyetleri ise sadece mal ticareti, tarifelerle sınırlanmıştı.

-DTÖ, ülkelerin uyguladıkları sübvansiyonlar, bazı sektör veya üreticilere yönelik karşılıksız yardımlar gibi iç düzenlemelerine ilişkin sorunları (sınırların içini) ele almayı hedef edinmiştir. Halbuki GATT ülkelerin gümrük vergisi ya da kotalar gibi dış ticarete ilişkin sorunlarını (sınırlarının dışını) ele almayı amaç edinmişti.

Bunlardan SPS; sağlık tedbirlerinin uygulanmasına ilişkin kanun, TRIPS (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights); Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması, TBT (Technical Barriers to Trade); ticaretteki teknik engeller konusunda anlaşma, GATS (General Agreement on Trade in Services); Hizmet Ticaretine ilişkin Genel Anlaşma. Halbuki GATT, tarifeler ve kotalar aracılığıyla kayırmacılık yapılmamasını öngörüyordu.

Mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmalar, DTÖ'ne üye ülkelerdeki ticari kuruluşların birbirleriyle adil rekabet koşullarında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sisteminin oluşturulmasını hedeflemektedir. GATT ve onun tamam-

layıcı anlaşmaları bazı basit ilke ve kurallara dayanmaktadır. GATT'ın çerçevesini oluşturan dört temel kuralı aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- *Tarifeler aracılığıyla yerel sanayinin korunması*: Üye ülkelerin yerel üretimlerini yabancı rekabete karşı koruyabilmelerini öngörmektedir. Ancak bu koruma, tarifeler aracılığıyla gerçekleştirilebilmekte, miktar kısıtlamaları bazı sınırlı durumlar dışında yasaklanmaktadır.

- *Bağlı tarifeler*: Üye ülkeler, yerel üretime yönelik korumacılığı azaltmaya veya kaldırmaya zorlanmaktadır. Çok taraflı ticaret müzakerelerinde, düşürülen tarifeler her ülkenin ulusal tarife taviz listelerinde sıralanarak ilave artışlara karşı bağlayıcı hale gelmektedir. Listeler bu şekilde GATT hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olmaktadır.

- *En çok kayırılan ülke muamelesi (MFN)*: Bu kural, ithal ve ihraç edilen mallar bakımından tarifelerin ve diğer uygulamaların, ülkeler arasında ayırım yapılmaksızın uygulanmasını gerektirmektedir. Buna göre bir ülkenin ithal ürünlerine, diğer ülkelerden gelen ithal ürünlere kıyasla daha yüksek gümrük vergileri uygulama olasılığı ortadan kalkmaktadır. Ancak bu uygulamanın, tercihli ya da gümrüksüz oranlara tabi olan bölgesel ticaret düzenlemeleri türünden istisnaları vardır. Bunun yanısıra Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi tarafından sunulan istisnalar da mevcuttur. Bu sistem uyarınca, gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkeler menşeli malları gümrüksüz ithal etmekte ya da tercihli tarife uygulamakta ancak diğer ülkeler menşeli ithal mallara MFN vergilerini uygulamaktadır.

- *Ulusal muamele kuralı*: Bu kural, iç vergilerin ve iç düzenlemelerin uygulanması çerçevesinde ithal ürünler ile benzer yerel mallar arasında ayrımcılığı yasaklamaktadır. Gümrük vergilerinin ödenmesiyle bir ürün ülke pazarına girdikten sonra uygulanan bir iç verginin (satış vergisi veya katma değer vergisi gibi), ulusal veya yerel kaynaklı bir ürüne uygulanandan daha yüksek oranda uygulanması söz konusu değildir.

Yukarıda sıralanan kurallara ek olarak, ithalatçı ülkenin gümrüklerinden giriş yapan ürünleri yönlendiren genel kurallar da bulunmaktadır. Bu kurallar, dört temel kuralı tamamlamaya yöneliktir (UNCTAD/DTÖ (ITC) Commonwealth Sekreteryası (CS) 1999;5-9, 72- 91).

- DTÖ, AB' nin talebi üzerine ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların düzenlenmesine yönelik bir sistemi (DSB; Dispute Settlement Body) de içermiştir. Bu şekilde ülkeler arasında yapılan karşılıklı anlaşmalar engellenerek güçlü ülkelerin zayıf ülkeleri ezmesinin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede çelik ithalatına uygulanan vergiyi artırması üzerinde ABD 2003 yılında DTÖ tarafından suçlu bulunmuştur.

2001 yılında DTÖ Doha (Katar) görüşmeleri kalkınma hamlesini hedef almış bu çerçevede gelişmiş olan ülkelerin tarım ürünleri pazarlarını geliştirmekte olan ülkelere açmak suretiyle bu ülkelerin ihracatlarını artırmalarını hedeflemiştir. Tü-

rev ilaçların bazılarının üretimi konusunda patent hakkı istisnasının sağlanması, kendilerine karşı uygulanan antidamping kurallarının azaltılması, sosyal ve çevresel bazı kuralların dahil edilmemesi vs., dikkate alındığında gelişmekte olan ülkelerin Doha konferansında bazı konularda istediklerini elde ettikleri görülmektedir.

2003 yılında Canacun'da devam eden görüşmelerde gelişmekte olan ülkeler, AB'nin Avrupa Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Policy, CAP) çerçevesinde korumacılığı örneğinde olduğu gibi gelişmiş ülkelerin pazarlarındaki korumacılığın azaltılmasını sağlamaya çalışmışlar, gelişmiş kuzey ülkelerinin uyguladıkları sübvansiyonların gelişmekte olan ülkelerin bu ülkelere yönelik tarım ürünlerinin rekabet gücünü azalttığını gündeme getirmişlerdir. Sonuç olarak müzakereler şeker, sığır eti, süt ürünleri, pirinç, buğday, meyve ve sebzeler gibi sadece birkaç kalemden oluşan ürün grubu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Temmuz 2004'te Cenevre'de yapılan görüşmelerde AB ve ABD tarıma yapmakta oldukları destekleri azaltmak yönünde uzlaşmaya varmışlar, ancak Koreli üreticilerin bu pazara yönelik korumacılık istemesi, Amerikalı pamuk üreticilerinin sübvansiyon talepleri, Fransa'nın Avrupa Ortak Tarım Politikasına (CAP) mümkün olduğu kadar uzun süre tutunmak istemesi gibi mevcut sorunların çözümlenememesi ülkeleri yavaş yavaş DTÖ dışında ikili anlaşmalar yapmaya yönlendirmiştir.

2005 yılında Hong-Kong'ta yapılan toplantıda gelişmiş ülkeler tarım ürünlerine yönelik sübvansiyonları 2013'te kaldırma yükümlülüğünü kabul etmişlerdir.

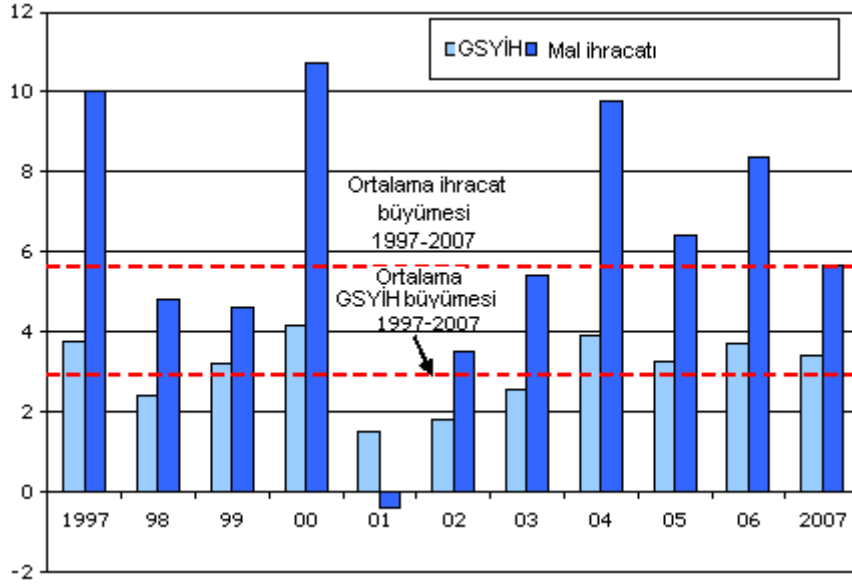
Bununla birlikte, tarım ürünleri dışında gelişmiş ülkelerin koruma oranları düşük kalmaktadır. Sanayi ürünlerine yönelik gümrük vergi oranları 2000 yılında ABD'de %3-4 iken AB ülkelerinde %5'e yükselmekteydi. Gelişmekte olan ülkeler ise son yirmi yıllık serbestleştirmeye rağmen korumacı kalmaktadırlar. Örneğin Brezilya'da ortalama koruma oranı %24'tür. Ayrıca kotalar, teknik normlar gibi ölçülmesi daha kolay olmayan diğer koruma araçları da mevcuttur.

4. DÜNYA TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Son yarım yüzyıldan beri dünyadaki birçok gelişme uluslararası ticaretin akışı üzerinde önemli etkilere neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan bölgeselleşme hareketleri, iletişim ve ulaşırmada yaşanan teknolojik gelişmeler, gümrük tarifelerinin kaldırılması ya da azaltılması gibi çok sayıda faktör, ülkelerin uluslararası ticaretteki karşılıklı üstünlüklerini etkilemiş, dünya ticaretinin yeni coğrafik yapısını çizmiştir.⁵ 1950'den günümüze, uluslararası ticaretin dünya GSYİH'sına oranla daha fazla büyümüştür. Söz konusu süreçte ekonomilerin dışa açıklık katsayısı (ihracat/GSYİH) ve dışa bağımlılık katsayısı (ithalat/GSYİH) düzenli olarak artmıştır. Dünya mal ihracatı ortalama % 11 artarken, ABD bu orta-

⁵ 1947-2005 arasında gümrük oranları ortalama olarak %40'dan %3'e inmiş, maliyetler deniz taşımacılığında %50, hava taşımacılığında %85 oranında, telefon aracılığıyla iletişimde ise % 99 oranında azalmıştır (Abdelmaliki et Sandretto; 2005).

lamanın üzerinde artış kaydetmiştir. Çin'in dış ticaret artışı ise % 22 olmuştur. Aşağıdaki grafikte 1997-2007 arası dönemde ihracatın ve GSYİH'nın gelişimi görülmektedir.

Şekil 2. 1997-2007 döneminde Dünya mal ticareti ve GSYİH'sı miktarındaki artış (Yıllık değişim yüzde olarak)

Kaynak : WTO ; 2008

İhracat ve ithalat 2000'li yıllarda dünya üretiminin %30'una ulaşmıştır. 1997-2007 yılları arasında dünya GSYİH'sı ortalama %2,5 oranında artarken mal ihracatındaki artış ortalama %6,1 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2006 yılları arasında ise dünya mal ticareti Güney Amerika ve Orta Amerika'da (%2,5), Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde (%6), Afrika'da (%3) ve Ortadoğu'da ise ihracatın dünya ortalamasının altında gelişmiştir. Ancak dünya ticaretindeki bu gelişmenin sektörlere ve bölgelere göre yansımaları farklı olmuştur.

4.1. Mal Ticaretinin Gelişimi

Dünya mal ticaretine konu olan ürünlerin gelişiminin mal gruplarına göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Son yarım yüzyıllık süreç ele alındığında sanayi mallarının bunların içinde de petrol gibi sanayide kullanılan doğal kaynak ürünlerinin dünya ticaretinde daha çok yer aldığı görülmektedir. Son çeyrek yüzyıllık süreç içerisinde ise iletişim alanındaki araç-gereçlerin uluslararası ticaretteki payı hızla artmıştır. Söz konusu mallar, aşağı yukarı sanayi mallarının iki katı kadar artış göstermiştir. 2006 yılında sanayi mallarının ticaretindeki sabit fiyatlarla % 10 artış

göstermiştir. Diğer malların ticaretindeki artış ise tarımsal ürünlerde % 6, akaryakıt ürünlerinde %3 olarak gerçekleşmiştir.⁶

Tablo 2. İhracat ve dünya mal üretim hacminin büyümesi, 2000-2006 (%)

	2004-2006	2004	2005	2006
Dünya mal ihracatı	5,5	9,5	6,5	8,0
Tarım ürünleri	4,0	4,0	6,0	6,0
Yakıtlar ve madenler	3,0	6,0	3,5	3,0
Sanayi ürünleri	6,0	11,0	7,5	10,0
Dünya mal üretimi	2,5	5,0	3,5	3,0
Tarım	2,0	5,0	1,5	1,0
Madencilik	1,5	4,5	1,5	1,0
Sanayi ürünleri	3,0	5,5	4,0	3,5
Dünya GSYİH'sı	3,0	4,0	3,5	3,5

Kaynak: OMC, 2007 ; 7

Dünya mal ticaretindeki hızlı artış 2000'li yıllarda da devam etmiş, 2006 yılında Kuzey Amerika ve Asya dış ticarete ihracat artışıyla ön plana çıkan bölgeler olmuştur. Asya'da ihracat % 13 oranında büyürken ithalat artışı % 9'de kalmış, Avrupa'da ise mal ihracatı ve ithalatındaki artış % 7'de dengede kalmıştır. Güney ve Orta Amerika, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri, Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde ise ithalat ihracata oranla daha fazla artmıştır. 2000-2006 yılları arasında bu bölgelerde ithalat artışı ihracatın yaklaşık iki katı olarak gerçekleşmiştir.⁷

4.2. Hizmet Ticaretinin Gelişimi

Genel olarak, hizmet ticaretinin mal ticaretine göre daha hızlı büyüdüğü kabul edilmekle birlikte, 1990'li yıllardan itibaren dünya ticaretinde mal ticaretiyle aynı ritimde büyüdüğü, 2000'li yıllardan itibaren ise gerisinde kaldığı görülmektedir. 2006 yılında dünya mal ticareti %16 oranında artarken hizmet ticaretindeki artış %12'de kalmıştır. 2007 yılında ise mal ticaretindeki artış %15'e gerilerken hizmet ticaretindeki artışın %18'e yükseldiğini görmekteyiz.

⁶ Talepte yaşanan durgunluk, fiyat artışları, iklim koşulları gibi nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir.

⁷ Son yıllarda yaşanan petrol fiyatlarındaki artışlar da dünya mal ticaretinin artmasında etkili olan faktörlerin başında gelmektedir.

Tablo 3. Sektörlere göre 2000-2006 yılındaki dünya hizmet ticareti (milyar dolar, %)

	Milyar	(%)				
	\$	2000	2003	2004	2005	2006
	2007					
İHRACAT						
Toplam ticari hizmetler	3 260	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Taşımacılık hizmetleri	742	23,3	22,2	23,1	23,4	22,9
Seyahat	860	32,1	29,2	28,8	27,9	27,1
Diğer ticari hizmetler	1 653	44,6	48,5	48,2	48,7	50,0
İTHALAT	2006	2000	2003	2004	2005	2006
Toplam ticari hizmetler	2650	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Taşımacılık hizmetleri	750	28,2	26,6	27,7	28,4	28,4
Seyahat hizmetleri	695	30,0	28,4	27,9	27,1	26,2
Diğer ticari hizmetler	1205	41,8	45,1	44,4	44,5	45,4

Kaynak : OMC, 2007 ;117

Mal ticaretinde artış ve azalışta temel ürünlerin fiyatlarında yükselme etkili olurken, hizmet ticaretindeki yavaşlamada ise son yıllarda hizmet fiyatlarındaki düşüş 2007 yılında ise artış etkili olmuştur. Bununla birlikte 2007 yılında 36 570 milyar dolar olarak gerçekleşen dünya hizmet ihracat gelişimin son yıllarda sektörden sektöre farklılık gösterdiği söylenebilir. Bilgisayar hizmetleri, finansman, sigortacılık gibi alanlarda hızlı gelişmeler olurken taşımacılık, inşaat gibi alanlarda durgunluk ya da gerileme görülmüştür. Özellikle 2007 yılında 742 milyar dolar ihracat hacmine sahip olan taşımacılık sektöründe son yıllarda en düşük büyüme oranı kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 2006 yılında 3 960 milyar dolar değerinde olan hizmet sektöründe en düşük payı seyahat hizmetleri almaktadır. Sektörde son yıllarda gerileme söz konusudur: 2000 yılında % 32,1 olan ihracat payı 2006 yılında % 27,1'e düşmüştür. Sektörün ithalattaki payı ise %30,0 dan %26,2'ye gerilemiştir. Taşımacılık sektöründe ise durgunluk söz konusudur.

5. DÜNYA TİCARETİ VE İKTİSADİ GELİŞME

Dünya ticareti 2006 yılında %8,5 oranında büyüme kaydetmişken bu oran 2007 yılında % 5,5'e düşmüştür. Söz konusu düşüş büyük ölçüde, gelişmiş ülkelerin ticaret hacmindeki azalmalardan kaynaklanıyor olmakla birlikte gelişmekte olan ülkeler tarafından kaydedilen büyüme tarafından da telafi edilememektedir. Ekonomik büyüme ise 2006'da %3,7 iken 2007'de %3,4'e düşmüştür. Bunda ise gelişmiş ülkelerde görülen talep azalması etkili olmuştur. Dünyanın büyüyen bölgelerindeki büyüme oranının gelişmiş ülkeler ortalamasının yedi katı olduğu görülmektedir (WTO, 2008)

Asya'da ihracat % 13 oranında büyürken ithalat artışı % 9'de kalmış, Avrupa'da ise mal ihracatı ve ithalatındaki artış % 7'de dengede kalmıştır. Güney ve Orta Amerika, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri, Afrika ve Ortadoğu böl-

gelerinde ise ithalat ihracata oranla daha fazla artmıştır. 2000-2006 yılları arasında bu bölgelerde ithalat artışı ihracatın yaklaşık iki katı olarak gerçekleşmiştir

Dünya hizmet ticaretinin coğrafi dağılımında ise Avrupa, bu alandaki ihracatın %54'ünü karşılamaktadır. Bunu ise %21,8 ile Asya, %17,9 ile Kuzey Amerika izlemektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dünya hizmet ticaretindeki payı değer olarak artmış olmakla beraber oransal olarak Asya karşısında azalmıştır.

SONUÇ

Dünya nüfusunun küçümsenemeyecek bir bölümünü etkisi altına alan fakirliğin kısır döngüsünün kırılması birçok alanda ve uzun vadede istikrar arz eden çabaların varlığını gerektirmektedir. Sorunların uluslar üstü nitelik kazanmış olması farklı öngörülere sahip örgüt ve devletleri geleceğe dönük önlemlerin alınması konusunda birleştirmektedir.

Birleşmiş Milletler'e üye 189 ülke tarafından, 2000 yılına girerken kabul edilen, açlık sınırında yaşayan nüfus oranının 2015 yılına kadar yarıya indirmeyi planlayan mileniyum hedeflerinde DTÖ'ne önemli bir rol yüklenmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde sürdürülen müzakereler çerçevesinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış ve adaletin sağlanması yönündeki girişimler ise gündemin önemli konularından olmaya devam etmektedir. DTÖ tarafından yürütülen, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi girişimleri ülkelere, uluslararası ticaretteki paylarını artırarak ihracatlarında, katma değeri düşük olan mallardan, katma değeri büyük sanayi mallarına doğru geçiş yapma imkânı sağlamaktadır. Çin, Hindistan gibi ülkeler bu yolla iktisadi gelişme sürecinde önemli aşamalar kaydetmiş olmak bir yana, küresel düzeydeki ekonomik ilişkilerde büyük değişme ve gelişmelere de yol açmışlardır.

Ancak, mevcut ritmiyle dünyada fakirliğin yarıya indirilebilmesi için 150 yıllık bir zaman diliminin gerekliliği bir gerçektir. DTÖ'nün bu yöndeki çabaları, hükümetlerin ve de Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi bu anlamda hizmet vermek üzere oluşturulmuş başlıca örgütlerin aktif rolleri ile desteklendiği sürece sonuç verecektir.

Öte yandan, Dünya ticaretinin belirli kutuplarda yoğunlaşmış olması, gelişmiş kuzey ülkeleriyle geri kalmış güney ülkeleri arasındaki mal ve hizmet ticaret hacminin artırılması zaruretini ortaya koymaktadır. Bu amaçla zengin ülkeler pazarlarını az gelişmiş ülkelerin pamuk, şeker gibi ürünlerine açabilmeli ve bu ürünlere yönelik sübvansiyonları kaldırabilmelidirler.

BM Güvenlik Konseyi başta olmak üzere, uluslararası örgütlerin yeniden yapılandırılması, bu kuruluşların faaliyetlerindeki etkinliği artıracaktır. Dünya Bankası'nda kararların %45'inin en zengin yedi ülke tarafından, IMF'deki kararların %45'inin Dünyadaki beş büyük ekonomi tarafından alınıyor iken Afrika'da açlık tehlikesi yaşayan 23 ülkenin bu kararların alınmasında % 1'lik paya sahip

olması, küresel boyuttaki fakirliğin azaltılması yönündeki politikaların, uygulama alanlarıyla neden çeliştiğini ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkelerin küresel iktisadi refahın artırılmasına yönelik girişimleri, bugüne kadar oluşmuş bulunan küresel yapılanmanın getirdiği bir zorunluluktur. Dahası, gelişmiş ülkelerin refah seviyelerinin sürekliliği, geri kalmış ülkelerin iktisadi gelişme sürecine katılımlarının sağlanması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABDELMALIKI Lahsen et SANDRETTO René; (1981), “Etat des lieux du commerce international: la nouvelle géographie du commerce international”, **Cahiers français**, n° 325, 2005.
- BALASSA Bela et WILLIAMSON John ; (1989), **Les réussites du Sud-Est asiatique**, Economica, Paris.
- BERR Eric et HARRIBEY Jean-Marie; (2005) « Le Concept de Développement en Débat » in **Economie et Société** « Développement, Croissance et Progrès », N°43, 3/2005.
- BURGENMEIER Beat; (2005), **Economie du Développement**, De Boeck, Buruxelles.
- FURTADO Celso; (1970), **Théorie du Développement économique**, PUF, Paris.
- FURTADO Celso; (1989), **Brève introduction au développement: une approche interdisciplinaire**, traduit par Abdelkader Sidahmed, Editions Publisud, Paris.
- LACOSTE Yve; (1981), **Géographie du sous-développement**, Quadrige/PUF, Paris.
- LEWIS Arthur W; (1971), **La théorie de la croissance économique** traduction de François Pons, Payot, Paris.
- LEWIS Arthur; (1962), “Le Développement Économique et les Échanges Mondiaux”, **Congrès International sur le Développement Économique**, Vienne.
- MYRDAL Gunnar ; (1958), “Une économie internationale”, **Publications de l’I.S.E.A**, PUF.
- Uluslararası Ticaret Merkezi UNCTAD/DTÖ (ITC); (1999), Commonwealth Sekreteryası (CS) **İşletmeler İçin Dünya Ticaret Sistemi Rehberi**, İkinci Baskı, Cenevre.
- PERROUX François; (1966), “La croissance, le développement, le progrès”, **Tiers Monde**, avril-juin.

- PERROUX François; (1965), **l'Economie du XXème siècle**, 2ème édition, Paris, Presses Universitaire de France.
- PERROUX François; (1972), Commerce Extérieur et Développement de la Petite Nation, Librairie Droz.
- REPORT OF THE UNITED NATIONS CONFERENCE ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT; (1992), Rio de Janeiro, 3-14 June.
- ROSTOW WW; (1962), **Les étapes de la croissance économiques**, traduit de l'Américain par M.-J. du ROURET, Edition du Seuil, Paris.
- KINDLEBERGER Charles B; (1965), **Economic Development**, 2ème éd. McGraw-Hill, New York.
- SINGER Hans W; (1950), "The distribution of gains between investing and borrowing countries", **American Economic Review**, mai.
- SAMUELSON Nordhaus; (2005), **Economie**, Economica, 16.édition, Paris.
- UNDP; (2008), "Institutions fortes et croissance inclusive : réduction de la pauvreté et réalisation de OMD", Internet Adresi: http://www.undp.org/french/publications/annual_report2008/poverty.shtml, Erisim Tarihi: 08.11.2008
- WTO; (2008), "Qu'est-ce que l'Organisation mondiale du commerce?", Internet Adresi: http://www.wto.org/french/thewto_f/whatis_f/tif_f/fact1_f.htm, Erisim Tarihi:05.11.2008
- WTO; (2008), "OMC: Les pays en développement et les pays en transition amortissent le ralentissement des échanges", Internet Adresi: http://www.wto.org/french/news_f/pres08_f/pr520_f.htm#chart2, Erisim Tarihi: 25.10.2008
- UN; (1992), "REPORT OF THE UNITED NATIONS CONFERENCE ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT-Annex III" Internet Adresi: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm>, Erisim Tarihi: 10.11.2008

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.